

ДО ПИТАННЯ РОЗБУДОВИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ СИСТЕМИ НАУКОВИХ УСТАНОВ У 1920-х РОКАХ: СТВОРЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КАФЕДРИ В НІЖИНІ

У дослідженні розглядається процес створення в Ніжині на початку 1920-х років однієї з перших у радянській Україні професійної науково-дослідної установи – Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови. Виділено та проаналізовано складові даного процесу: причини та передумови, етапи, місцевий науковий потенціал; визначені персоналії, причетні до появи означеної наукової установи.

Ключові слова: історіографія, система науково-дослідних установ, Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури і мови, Ніжинська вища школа.

Процес історичного пізнання, що зазнав якісних, насамперед теоретико-методологічних, змін упродовж останніх двох десятиріч, спонукає до пошуку нових знань та переосмислення вже набутих. Відтак, подальший поступ планомірно й методично заповнює «білі плями» на шляху цього пізнання.

Історія історичної науки викликає постійний інтерес у дослідників. Сучасна історіографія містить потужний пласт таких розвідок, присвячених, зокрема, історії розвитку історичної науки упродовж першого десятиріччя існування радянської влади на теренах сучасної України. Цей час ознаменований бурхливим розвитком історичної науки й становленням системи наукових установ, першість серед котрих тримала Всеукраїнська Академія наук. Проте, паралельно, в межах курсу одержавлення науково-дослідної роботи, йшла розбудова іншої вертикалі – мережі підпорядкованих Головному управлінню професійної освіти Народного комісаріату освіти Української СРР (Укрголовпрофосу) науково-дослідних інститутів і кафедр.

Першою – і на довгий час єдиною – розвідкою щодо мережі науково-дослідних установ історичного профілю в УСРР міжвоєнного періоду є стаття Н.В. Комаренко, де було означено коло таких закладів й охарактеризовано їх діяльність лише в цілому [див.: 14]. Вже на сучасному етапі, після розпаду СРСР, дана тематика потрапила до сфери вивчення національної історіографії пострадянських держав, насамперед української. Сучасні українські дослідники почали вивчати як окремі заклади цієї мережі загалом, так і окремі аспекти їх діяльності. Так, на сьогодні є дослідження О.Б. Богдашиної, С.П. Падун, О.В. Приня, В.І. Ульяновського, О.В. Юркової й інших щодо українських історичних установ 1920-х – початку 1930-х років у Харкові, Києві, Катеринославі (Дніпропетровську), Кам'янці-Подільському [див.: 1; 2; 21; 22; 28; 35].

Щодо існування подібної установи в Ніжині в сучасній історіографії також наявний певний

масив досліджень. Так, ще на початку 1990–х років з'явилися оглядові розвідки В.М. Бойко та О.Д. Бойка [див.: 3–5]. Тоді ж почалося – і триває до теперішнього часу – вивчення окремих аспектів її діяльності у працях чернігівських дослідників О.Б. Коваленка, А.М. Острянка та В.В. Ткаченка [див.: 13; 16–18]. Звісно, про діяльність у межах означеної науково-дослідної установи в Ніжині згадується в біографічних дослідженнях її співробітників [див.: 6; 20; 34]. Різні епізоди й сторони діяльності ніжинських науковців, об'єднаних у 1920-х роках у межах діяльності вказаної кафедри, досліджені також у роботах С.Ю. Зозулі [детальніше бібліографію див.: 29].

Однак, ані в указаних дослідженнях певних аспектів діяльності ніжинської науково-дослідної установи 1920-х років, ані в узагальнюючих роботах щодо діяльності як окремих установ, так і загалом мережі науково-дослідних закладів системи Укрголовпрофосу причини й передумови створення згаданої кафедри в Ніжині досі не досліджувалися. Також у розрізі створення даної науково-дослідної установи в Ніжині досі в історіографії не аналізувався науковий кадровий персонал, що уможливив подальше існування створеної установи. Детально не вивчався шлях власне створення кафедри, не аналізувалися особливості цього процесу, роль місцевих і загальнодержавних факторів. Якраз виходячи з розуміння цього й мотивовано подальший виклад даного дослідження.

Створення в УСРР мережі науково-дослідних установ безпосередньо пов'язано з реформуванням системи вищої освіти в радянській Україні на початку 1920-х років [32, арк. 1]. Дореволюційні університети та прирівняні до них у статусі навчальні заклади розглядалися радянською владою як «розсадники буржуазних ідей» [33, арк. 19], де наукова робота не узгоджувалася з навчальним процесом, була цілком неконтрольованою, позаяк велася професорами на власний розсуд [32, арк. 2]. Нова система вищої освіти мала залишити вищим навчальним закладам лише освітню функцію: підготовку для народного господарства спеціалістів у різних галузях відповідної кваліфікації, а також вчителів середніх шкіл і технікумів [33, арк. 20]. Вирішення ж наукових проблем і підготовку кадрів для вищої школи було покладено на новостворювані науково-дослідні інститути (далі – НДІ) й науково-дослідні кафедри (далі – НДК).

На думку одного з фундаторів мережі НДІ та НДК в УСРР С.Ю. Семківського, науково-дослідну роботу, «свободную от забот о преподавании, направленную на отыскание и проверку новых методов, предположение новых путей в науке», слід було будувати в першу чергу за принципом планомірності, єдності науки з масами; вона мала стати інструментом у перетворенні навколишнього світу [25, 7–8]. Крім

того, НДІ та НДК мали стати центрами підготовки кадрів наукових працівників і нової професури для радянської вищої школи [25, 13].

Одночасно з уніфікованим перетворенням усіх вищих навчальних закладів УСРР в інститути народної освіти (далі – ІНО), почали виникати й перші НДІ та НДК. Так, протягом другої половини 1921 р. в Харкові їх було створено 38; в інших містах України велася підготовча робота щодо створення подібних інституцій. Загалом наступного року планувалося довести кількість науково-дослідних установ в УСРР до 100, з-поміж яких одна НДК мала постати в Ніжині [23, 119].

Однак, вважати ініціативу організаційного оформлення професійної наукової роботи в Ніжині на початку 1920-х років такою, що йшла виключно з боку керівних радянських органів, не досить коректно. Кількарічний процес реорганізації Ніжинського історико-філологічного інституту (далі – НІФІ), змінивши кілька варіацій, у середині 1920 р. закінчився створенням Ніжинського науково-педагогічного інституту (далі – ННПІ) [17, 32]. Згідно статуту новоствореного інституту відтепер тут мали готувати фахівців для різних галузей народного господарства, в т.ч. і для наукової роботи, а кожен із 4-х факультетів – гуманітарний, фізико-математичний, природничий, педагогічний – мав вирішувати окремі наукові завдання [30, арк. 291]. Крім того, з ініціативи директора ННПІ П.В. Тихомирова було створено спеціальну комісію щодо заснування при інституті Наукової академії, яка мала об'єднати викладачів-науковців і забезпечити підготовку молодих наукових кадрів (щоправда, «в ближайшее время только по разряду гуманитарных наук» [30, арк. 259]). Проте, ця ідея залишилася нереалізованою через невизнання існування самого ННПІ з боку Народного Комісаріату Освіти УСРР. Наприкінці 1920/1921 навчального року питання про організацію наукової роботи в ННПІ знову набуло актуальності. На засіданні Ради інституту 21 травня 1921 р. професор В.І. Резанов запропонував утворити при інституті Академію теоретичних знань, зауваживши про доцільність розроблення її статуту тільки після «вяснення положения истории и филологии в плане предметов преподавания в высшей школе» [7, арк. 21 зв.]. З'ясувати ці питання доручили П.В. Тихомирову, В.П. Новодворському та У.Р. Фохту, що мали звітувати в Харкові про роботу інституту. Натомість із Харкова вони привезли звістку про ліквідування ННПІ і організацію на його основі Ніжинського інституту народної освіти (далі – ІНО) [7, арк. 24 зв.].

Фактичне пониження статусу навчального закладу в Ніжині та позбавлення його права на науково-дослідну й науково-педагогічну роботу викликало цілком зрозуміле невдоволення серед викладачів новоутвореного ІНО. Так, на засіданні

Ради інституту в червні 1921 р. один із викладачів – С.М. Ніконов – зазначав, що відтепер прирівняний у дореволюційний час за статусом до університету вищий навчальний заклад без наукових функцій ставав, хіба-що, трішки вище за вчительську семінарію; в інституті ж потрібне «не только практическое, но и теоретическое образование» [7, арк. 25]. Такий стан справ пояснює ентузіазм, із яким сприйняли в ІНО пропозицію Відділу підготовки робітників освіти НКО УСРР від 6 червня 1921 р. про надання мотивації щодо ведення наукової роботи в Ніжині [31, арк. 2]. Тоді ж від Головного управління професійною освітою НКО УСРР (Укрголовпрофосу) надійшла пропозиція створити в Ніжині окрему НДК [10, арк. 1].

Протягомліта 1921 р. відбулося 5 нарад професорів ІНО, на котрих детально обговорювалися можливі шляхи організаційного оформлення наукових студій у Ніжині [31, арк. 2]. В результаті цього на останній з означених нарад 22 серпня 1921 р. було остаточно затверджено пропозиції до Укрголовпрофосу щодо створення в Ніжині на базі місцевого інституту Асоціації науково-дослідних кафедр у складі трьох ННДК на чолі з тодішнім ректором ІНО П.В. Тихомировим [31, арк. 2 зв.].

Мотивацією до створення НДК античної культури, крім апелювання до тривалої місцевої дослідницької традиції, слугувало розуміння актуальності дослідження античної тематики в сучасній світовій науці ще з часу Великої Французької Революції та важливості знання класичних мов для розвитку науки, суспільства тощо [31, арк. 3]. Здекларовані напрями майбутніх дослідів із римської словесності й історії давнього світу, історії філософії, грецької словесності та візантійської історії відповідали як достатній джерельній базі (фондам Фундаментальної бібліотеки колишнього НІФІ, майже стовідсотково укомплектованої тематичною науковою періодикою дореволюційного часу), так і наявним інтелектуальним силам – кожен із напрямів мав очолити досвідчений фахівець – І.І. Семенов, П.В. Тихомиров, І.Г. Турцевич [31, арк. 3]. Особливо цікавим є намір заснувати при кафедрі Перекладацьку комісію, що вважалося ніжинськими вченими пріоритетним, з огляду на тогочасні обставини, «когда изучение классических языков в России и Украине отменено» [31, арк. 3 зв.].

Дослідження проблем історії України викладачами НІФІ та ННПІ, що протягом 1910-х років перетворилися на окремий напрям, диференціювавшись від дослідження «отечественной» історії [19, 12] (в загальноімперському розумінні цього терміну), уможливили прогнозування створення в межах Асоціації – НДК української історії з напрямками досліджень: історія України; давньоруська історія й археологія; російська й українська

історія нового часу, – персонально закріпленими за Г.А. Максимовичем, В.Г. Ляскоронським і М.М. Бережковим [31, арк. 3 зв.]. Окрім наявних інтелектуальних сил – викладачів-науковців, здібної студентської молоді – потреба створення цієї НДК мотивувалася багатою історіографічною та джерельною базою: книжкові й рукописні фонди тієї ж Фундаментальної бібліотеки НІФІ, матеріали архівів Ніжина, Чернігова, Києва тощо [31, арк. 4]. Загалом необхідність студіювання історії України майбутнім співробітникам кафедри вбачалася з огляду на те, що «история Украины, которая имеет в своём прошлом и настоящем так много великих и ярких событий и особенностей, как внутреннего, так и внешнего характера, довольно мало изучена и разработана. Особенно мало изучена история Левобережной Украины» [31, арк. 3 зв.]. Основним предметом досліджень мали стати історія Лівобережної України XVIII ст., джерелознавчі й археологічні студії [31, арк. 3 зв.].

Окремо мала постати НДК російсько-української філології, увібравши в себе багаті, понад сорокарічні традиції славістичних студій професури НІФІ [24, 108–130]. Майбутні філологічні студії цієї кафедри мали спиратися на дослідження провідних на той час ніжинських професорів-філологів: з історії російської та західної літератури В.І. Резанова та з російського й українського мовознавства, української літератури, церковнослов'янської мови О.С. Грузинського [31, арк. 4]. Крім дослідницької традиції, потужного пласту філологічної літератури в фондах інститутської бібліотеки, швидкому зміцненню і зростанню цієї НДК мала сприяти наявність потужного кадрового резерву – кількох викладачів, що активно займалися науковою роботою, більше десяти здібних випускників НІФІ, ННПІ та дореволюційних Ніжинських вищих жіночих курсів [31, арк. 4 зв.].

Однак, ще на початку липня 1921 р. НКО УСРР дав зрозуміти, що затвердить у Ніжині й буде фінансувати лише одну НДК. Рішенням Малої Колегії НКО УСРР від 2 липня 1921 р. Чернігівському губернському відділу народної освіти було запропоновано скоротити один або два з наявних трьох – Чернігівського, Ніжинського та Глухівського – інститутів народної освіти на території губернії, паралельно розглянувши можливість утворення однієї НДК [7, арк. 24 зв.]. Цим можна пояснити рішення Бюро НІНО від 8 вересня 1921 р. порушити клопотання перед Укрголовпрофосом про створення єдиної НДК при інститутіві, але у складі трьох секцій, котрі відповідали б напрямам діяльності науково-дослідних кафедр Асоціації [8, арк. 2].

Восени 1921 р. процес творення НДК у Ніжині дещо загальмувався. НКО УСРР зволікав із її затвердженням, вирішуючи більш нагальні справи – у структурі НКО УСРР відбувалася ротація

підрозділів, зокрема у стані затвердження знаходився новостворений Науковий Комітет Укрголовпрофосу, в підпорядкуванні котрого відтепер мали перебувати всі створювані науково-дослідні установи України [15, 106–107]. Щоправда, керівництво НІНО, а також окремі професори робили спорадичні спроби «просунути» справу. Так, наприкінці 1921 р. директор інституту П.В. Тихомиров після поїздки до Харкова у службових справах доповідав на засіданні Бюро НІНО, що справа з утворенням НДК знаходиться на розгляді Укрголовпрофосу, а також про обговорення з головою Наукового Комітету С.Ю. Семківським кандидатур на керівні посади майбутньої кафедри в Ніжині [9, арк. 2]. Очевидно, певні моменти щодо існування НДК в Ніжині в академічних колах Києва обговорював В.Г. Ляскоронський, куди – за його словами – він був відряджений у середині червня 1921 р. «задля переговорів про утворення науково-дослідчої кафедри і вербування на цю кафедру спеціалістів з давньої історії та філології» [12, арк. 2]. Але інформацію, чи дійсно такі перемовини В.Г. Ляскоронського відбувалися, допоки перевірити не вдалося.

На початку 1922 р. професором НІНО О.С. Грузинським було складено для Наукового Комітету доповідну записку «Наукове життя в Ніжині», в цілому ідентичної до складеної В.І. Резановим за півроку до цього мотивації щодо створення в Ніжині Асоціації науково-дослідних кафедр, але вже стосовно єдиної НДК історії культури [31, арк. 29–30]. Він же був основним доповідачем на засіданні Наукового Комітету 27 січня 1922 р., де було ухвалено створити в Ніжині окрему НДК; затверджено її назву, структуру та попередній штатний розпис [31, арк. 26]. Так, у поданні до Укрголовпрофосу керівником кафедри пропонувалося затвердити П.В. Тихомирова, керівниками секцій – В.І. Резанова, В.Г. Ляскоронського, П.В. Тихомирова; дійсними членами – М.М. Бережкова, О.С. Грузинського, Г.А. Максимовича, І.І. Семенова, І.Г. Турцевича; науковими співробітниками – М.К. Волинського, В.О. Заболоцького і К.Л. Неверову; єдиним аспірантом від початку створення кафедри мав стати В.А. Михальський [11, арк. 6]. На цьому ж засіданні Наукового Комітету Укрголовпрофосу НКО УСРР О.С. Грузинський пропонував утворити у складі кафедри четверту секцію – педагогічну, – але за відсутності документально оформленої мотивації щодо її створення столичні науково-освітні функціонери на цю пропозицію ніжинського вченого не пристали [31, арк. 6].

Останньою крапкою в утворенні НДК в Ніжині стало затвердження рішення Наукового Комітету на засіданні Малої Колегії Укрголовпрофосу НКО УСРР 17 лютого 1922 р. Доповідачем цього разу був С.Ю. Семківський і за його поданням

зібрання ухвалило «науково-дослідчу кафедру історії культури та мови в Ніжині затвердити з 1.ІІ. у складі 3-х секцій, скоротивши її особовий склад до одного завідувача та одного дійсного члена на кожну секцію» [31, арк. 2].

Таким чином, після майже дворічної підготовки, жвавого обговорення форм і змісту майбутньої науково-дослідної роботи, а також спираючись на потужний досвід такої роботи на теренах зреформованого історико-філологічного та науково-педагогічного інституту в Ніжині з 1 лютого 1922 р. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури та мови офіційно розпочала своє існування, ставши майже на десятиріччя центром і професійних, і аматорських (красназничих) наукових досліджень на теренах Південної Чернігівщини та Північної Полтавщини – Ніжинської, Конотопської, Борзнянської, Роменської, Прилуцької округ. Загалом, науково-дослідна кафедра в Ніжині стала першою професійною науково-дослідною установою на території Лівобережної України, заклавши підмурки сучасного розвитку наукових студій в означеному регіоні.

Посилання

1. Богдашина О.М. Головні напрямки науково-організаційної та громадсько-політичної діяльності Харківської науково-дослідницької кафедри історії української культури ім. Д.І. Багалія (1921–1934 рр.) / О.М. Богдашина // Зб. наук. пр. викладачів та аспірантів іст. ф-ту / Харк. держ. пед. ін-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1993. – Вип. 1. – С. 76–88.
2. Богдашина О.М. Діяльність Харківської науково-дослідницької кафедри історії української культури імені академіка Д.І. Багалія (1921–1934 рр.) / Богдашина О.М. – Х.: ХДПІ, 1994. – 195 с.
3. Бойко В.М. Досвід та уроки діяльності Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови по здійсненню політики українізації / Бойко В.М., Бойко О.Д. // Література і культура Полісся. – Ніжин, 1994. – Вип. 4. – С. 47–52.
4. Бойко О.Д. Дослідницька кафедра Ніжинського інституту народної освіти / Бойко О.Д. // Сіверянський літопис. – 1998. – № 5. – С. 120–127.
5. Бойко О.Д. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії, культури та мови в історичному контексті / Бойко О.Д. // Література і культура Полісся. – Ніжин, 1994. – Вип. 4. – С. 38–46.
6. Верба І.В. Історик Кость Штеппа: людина, вчений, педагог / І.В. Верба, М.О. Самофалов. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2010. – 195 с.
7. Державний архів Чернігівської області, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 11, 32 арк.
8. Державний архів Чернігівської області, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 13, 104 арк.
9. Державний архів Чернігівської області, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 276, 2 арк.
10. Державний архів Чернігівської області, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 279, 25 арк.
11. Державний архів Чернігівської області, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 281, 311 арк.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 90, од. зб. 2, 12 арк.
13. Коваленко О., Острянюк А. // Спеціальні історичні дослідження і України: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В.А. Смолія; Ін-т історії України НАН України. – К.,

2000. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 341–351.

14. Комаренко Н.В. Утворення та діяльність історичних кафедр на Україні в 20-х роках / Комаренко Н.В. // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1971. – Вип. 4. – С. 33–48.

15. Научный Комитет Укрглавпрофобра // Наука на Украине. – 1922. – № 1. – С. 106–107.

16. Острянюк А. Ніжинська історична школа в українській історіографії кінця XIX–першої третини XX ст. / Острянюк А. // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 18. – С. 75–82.

17. Острянюк А. Ніжинська історична школа: доба розквіту (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) / Острянюк А. // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 31–38.

18. Острянюк А. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури і мови: нові джерела чи історія по-новому? / Острянюк А. // Література і культура Полісся. – Ніжин, 2003. – Вип. 21. – С. 110–112.

19. Острянюк А.М. Ніжинська історична школа: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / А.М. Острянюк : НАН України, Ін-т укр. археогр. та джерелознав. ім. М.С. Грушевського. – К., 2001. – 17 с.

20. Павленко Л.А. Науково-педагогічна та громадська діяльність Євгена Рихліла: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Л.А. Павленко : Чернігов. Нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2008. – 18 с.

21. Падун С.П. З історії розвитку науково-дослідної кафедри українознавства при Катеринославському (Дніпропетровському з 1926 р.) інституті народної освіти (1921–1930 рр.) / Падун С.П. // Історична наука: проблеми розвитку: Матеріали Міжнародної наукової конференції (17–18 травня 2002 р.). Секція «Новітня історія України». – Луганськ, 2002. – С. 87–91.

22. Принь О.В. Наукове товариство на Донеччині: міфи та реалії XX століття / О.В. Принь // Праці Центру пам'яткознавства. – К., 2013. – Вип. 24. – С. 214–221.

23. Розкладка науково-дослідницьких кафедр УССР // Наука на Україні. – 1922. – № 1. – С. 119.

24. Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990 / Г.В. Самойленко. – Нежин, 1993. – С. 108–130.

25. Семковський С. Задачі науково-дослідницьких кафедр УССР / Семковський С. // Наука на Україні. – 1922. – № 1. – С. 7–8.

26. Ткаченко В.В. Краєзнавча діяльність ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови у 20-х рр. / Ткаченко В.В. // Література та культура Полісся. – Чернігів, 1990. – С. 103–104.

27. Ткаченко В.В. Проблеми історії України в дослідженнях Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (20-ті рр.) / Ткаченко В.В. // Історія України: Дослідження та інтерпретації: Тези VI республіканських суспільно-політичних читань. – К., 1991. – С. 104–105.

28. Ульяновський В.І. Київська науково-дослідна кафедра історії України академіка М.П.Василенка: Нові матеріали / Ульяновський В.І. // Ukrainianica: Архівні студії. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 5–54.

29. Центр пам'яткознавства (1991–2010): Бібліогр. покаж. / гол. ред. О.М. Титова, упор.: Титова О.М., Колосок Б.В., Бичковська Г.М.; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – С. 50–55.

30. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. Р–166, оп. 1, од. зб. 826, 326 арк.

31. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. Р–166, оп. 2, од. зб. 464, 269 арк.

32. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. Р–166, оп. 3, од. зб. 405, 461 арк.

33. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. Р–4805, оп. 1, од. зб. 23, 183 арк.

34. Шевченко А.Ю. М.Н. Петровський та його внесок в українську історичну науку 20-х – початку 50-х рр. XX століття: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / А.Ю. Шевченко:

Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.

35. Юркова О. Діяльність науково-дослідницької кафедри історії України М.С. Грушевського (1924-1930) / Оксана Юркова. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 433 с.

Зозуля С.Ю. К вопросу развития системы научных учреждений в советской Украине в 1920-х гг.: создание научно-исследовательской кафедры в Нежине

В исследовании рассматривается процесс создания в Нежине в начале 1920-х гг. одного из первых в Советской Украине профессионального исследовательского учреждения – научно-исследовательской кафедры истории культуры и языка. Выделены и проанализированы составляющие данного процесса: причины и предпосылки, этапы, местный научный потенциал; определены персоналии, причастные к появлению указанного научного учреждения.

Ключевые слова: историография, система научно-исследовательских учреждений, Нежинская научно-исследовательская кафедра истории культуры и языка, Нежинская высшая школа.

Zozulya S.Yu. To the question of development of scientific institutions in the Soviet Ukraine in 1920s.: creating the research department in Nizhyn

The study examined the process of creating in Nizhyn in the early 1920s the one of the first in the Soviet Ukraine professional research institution – the research department of history of culture and language. The are isolated and analyzed the components of this process: the causes and background, stages, local scientific potential; defined personalities involved in the emergence of the scientific establishment.

Key words: historiography, the system of scientific research institutions, Nizhyn Research Department of the History of Culture and Language, Nizhyn Higher School.

12.01.2014

УДК 930.2:378(09)(477.51-25) «1920/1930»

О.Ю. Пригорниця

ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ РОЛІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ (1920–1930 РР.)

У статті проаналізовані праці попередніх років, що стосувалися теми освіти в УСРР загалом та в місті Чернігові зокрема. Звернено особливу увагу на історичні праці, у яких характеризувалася роль Чернігівського інституту народної освіти в соціокультурному житті регіону початку ХХ ст.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, інститут народної освіти, історіографія, УСРР, Чернігів, ХХ століття.

Історики ХХІ ст. переосмислюють радянський досвід ведення освітніх справ задля віднайдення позитивного досвіду, який можна буде застосовувати на практиці в Україні. Останнім часом серед наукового загалу поживався інтерес до вивчення

історії України 20–30-х рр. ХХ ст., що пояснюється прагненням викрити сталінізм, дослідити суть тоталітарної влади та показати її історичні витoki. Глибоке наукове дослідження цих проблем є одним з гарантів незворотності позитивних змін у суспільстві [30, 137]. Із цією метою проводиться дане дослідження історії Чернігівського інституту народної освіти (ЧІНО), спадкоємцем навчально-методичних, наукових та громадських справ якого виступає сучасний Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка.

До цього часу історія ЧІНО не була предметом спеціального дослідження. Праці, які торкалися цього питання, можна поділити на групи за хронологічним принципом: 1) радянської доби та 2) років незалежності України. За проблемним принципом їх можна поділити на наступні групи: узагальнюючі праці з культури, історії, педагогіки УСРР у 1920–1930 рр., де побіжно згадується Чернігів [7; 8; 12; 13; 19; 24; 28; 49; 50]; аналітичні праці з тем педагогіки та вищої школи в УСРР представлені такими авторами, як В.П. Кравець [20], В.І. Пітов [6], М.В. Левківський [26], Г.І. Ясницький [56], О.В. Сухомлинська [31], А.І. Кузьмінський [22], Л.В. Артемова [1], О.В. Філоненко [46], О.С. Місечко [29]; 2) праці з окремих питань історії ЧІНО написані І.В. Непотенко [32], В.П. Коваленком, О.Б. Коваленком, Л.В. Ясновською [15], М.О. Носком [5; 33], О.Ф. Явоненком [51; 52; 53; 54; 55], О.Ю. Кульбицьким [23], С.Я. Суярком [43], Н.М. Кузьменком [21], В. Сапоном [40]. Історичному розвитку окремих факультетів сучасного Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка присвячували наукові статті О.В. Бобир [2; 3; 4], О.Б. Коваленко [16; 17; 25], М. Тищенко [44]. Про першого директора Чернігівського учительського інституту та викладача ЧІНО О.П. Фльорова писали Ю.М. Носко [34; 35], Л.А. Сердюк [41] та ін. [39]. Щодо інших викладачів ЧІНО – О.Б. Коваленко [18], В.В. Ткаченко [45]; 3) бібліографічні праці з історії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка та його попередника – Чернігівського інституту народної освіти [36; 37; 46; 47].

У період дослідження освітніх питань радянськими істориками вони висвітлювалися з позицій марксистсько-ленінської ідеології, класового підходу. Дослідники ідеалізували модернізацію владою навчально-виховної системи, завоювання культурної революції. Питаннями, на які звертали підвищену увагу автори наукових праць, виступали склад студентства: національна та класова приналежність, роль у розбудові соціалістичного життя [6, 52–57; 56, 192–228].

Середробіт, присвячених розвитку національного шкільництва та вищої освіти, зокрема, слід